

מבט על, גיליון 391, 12 בדצמבר 2012

ירדן – האתגרים המורכבים ומאזן ההרתעה הפנימי אפיון מגמות הפנים כפי שעולות מהשיח ברשתות החברתיות בירדן

אודי דקל ואורית פרלוב

ניתוח התהליכים הפנימיים אשר מתרחשים בירדן על בסיס השיח ברשתות החברתיות מוגבל, בשל פיקוח של המשטר (בספטמבר 2012 אף הועבר "חוק הצנזורה" על מאמרי דעה באינטרנט וברשתות החברתיות) ומהסיבה שקשה לאתר ניתוח עומק על ידי מובילי דעת קהל בירדן. בהשפעת תהליכי השינוי בעולם הערבי, עולים ברשתות בירדן הדרישות לרפורמות ולסדר חדש. ניכרת השתתפות של צעירים בירדן, עבר ירדנים ופלסטיניים, המבינים את עוצמת המדיה החדשה. ניתן למצוא ברשתות החברתיות גם גורמים מהמגזר הפוליטי-מדיני וגם אנשי עסקים, אך שיעור השתתפותם אינו דומה לשאר מדינות ערב. השיח התגבר באופן משמעותי לאחר אירועי ההפגנות האחרונים, בדגש על הפגנות נובמבר 2012, שפרצו בעקבות עליית מחירי הדלקים בירדן.

המחאה ברשתות החברתיות מתאפיינת בגלי ביקורת, המושפעים מהתהליכים שעוברים על האזור כולו, אך בעיקר לאור תהליכים חברתיים ופוליטיים פנים ירדניים. מהומות נובמבר, שבלטו בחריפותן ובעוצמתן, התרחבו על פני הממלכה וזכו לכינוי 'המרי של נובמבר'. הפגנות המחאה הוציאו לרחוב את כל הגורמים והזרמים המבקרים את הנעשה בירדן. במקביל, בוטאו ברשתות גם תחושות דאגה והובעו הערכות של חוסר אמון ביכולת הממלכה להתמודד עם כלל האתגרים מבית ומבחוץ.

לאור חוסר היציבות הפוליטי ולקראת הבחירות הבאות לפרלמנט, ב-23 בינואר 2013, צפים ועולים ברשתות המתחים ונושאי המחלוקת בנוגע לתהליך הבחירות, דרישה לשינויים נוספים בחוקה, מעמדה של האופוזיציה בירדן, אוזלת היד של הממשלה, ביקורת על שחיתויות, בעיות חברתיות-כלכליות קשות, המאבק של האליטה ה-עבר ירדנית אל מול האחים המוסלמים, בעיית הפליטים הסוריים וגם השלכות המצב בגדה המערבית. המצרף של כל אלו עשוי להוביל לערעור היציבות בירדן ולפגיעה נוספת במעמד המלך. מתוך השיח ברשתות החברתיות עולות שלוש מגמות עיקריות: (1) מאזן האימה בין האחים המוסלמים לעבר הירדניים, (2) חולשת המלך, (3) השפעת התהליכים האזוריים.

עבר הירדנים מול האחים המוסלמים

מובילי דעת קהל ברשתות מנתחים את שתי תנועות האופוזיציה, השונות באופיין ובאופן התנגדותן למשטר בירדן. **האופוזיציה ה-עבר ירדנית** – בעיקר הוטרנים והצעירים. אלו היו הראשונים שהביעו חוסר שביעות הרצון וחשפו את הסדקים הראשונים בחברה הירדנית עם פרוץ הטלטלה האזורית. הביקורת הפומבית שנשמעה נגד המלך ומשטרו הגיעה דווקא מכיוון לא צפוי, מבסיס התמיכה המרכזי בבית המלוכה ההאשמי - ראשי השבטים והחמולות. אלו הפעילו לחץ על המלך וחצרו על מנת שיבצע רפורמות חברתיות-כלכליות ויעביר יותר כספים ותקציבים למגזר הכפרי ולערים. שוק העבודה של האוכלוסייה ה-עבר ירדנית התמקד במשרות ציבוריות, בעיקר עובדי מדינה ואנשי צבא. הדור הצעיר, אשר רוצה להשתלב בשוק המקצועות החופשיים, נתקל במחסומים ולא הצליח להשתלב בתחום המסחר, הכלכלה והתעשייה, אשר באופן מסורתי מוחזק על ידי המשפחות הפלסטיניות. הביקורת הקשה שהוטחה במלך הובילה להעברת כספים בחזקת "דמי שתיקה" לראשי השבטים. המלכוד היה שהקריאה של ראשי השבטים למלך לבצע רפורמות בירדן, הובילה למעשה להתעוררות קבוצת האופוזיציה השנייה - **האחים המוסלמים**. תנועת האחים המוסלמים "רכבה" על גל המחאה של הקבוצה הראשונה ועל גלי המחאה ברחבי העולם הערבי, תוך מתן דגש ללחימה בשחיתות ודרישה לביצוע רפורמות בעלות אופי דמוקרטי שמהותן – שינוי החוקה, צמצום סמכויות המלך ומתן ביטוי לכוחם הפוליטי.

נוצר מעין מאזן אימה, כאשר אף אחת מהקבוצות אינה מעוניינת לסייע להתחזקות הקבוצה השנייה. ה-עבר ירדניים אינם מעוניינים כי הרפורמות הדמוקרטיות והדרישה לממשלה פרלמנטארית יביאו להתחזקות עד כדי דומיננטיות של השפעת האסלאם הפוליטי והפלסטינים בירדן. כמו כן, הם חוששים מדחיקת רגליהם של ה-עבר ירדניים, המחזיקים במרבית עמדות המפתח. לעומתם, האחים המוסלמים

מעוניינים ברפורמות פוליטיות, בהפיכת העם לריבון ובהרחבת השפעתם בירדן. עם זאת, הם חוששים ממהלך משמעותי שיקים עליהם את עבר הירדנים.

קריאות גלויות לסילוק המלך והפלת המשטר

בחודשים האחרונים, ניכרת ברשתות החברתיות ביקורת הולכת ומתחזקת נגד המלך והממשלה בירדן. נוכח גלי המחאה, פיזור המלך במהלך השנתיים האחרונות חמש ממשלות. כל הניסיונות לערוך מעין רפורמות פוליטיות לא צלחו. חוקים שחוקקו הגבירו את גלי המחאה ומיד הוקפא יישומם. מחאות נובמבר 2012 הציפו ביקורת קשה כלפי המלך ולראשונה הוצתו תמונות של המלך בהיקף נרחב, תוך קריאות לסילוקו ולהפלת המשטר. בשיח ברשתות החברתיות ההתייחסות לדרישה לסילוק המלך מתונה יותר. לגרסת המתדיינים ברשתות, זהו צעד שמנוגד לחוק וגובר בקרבם החשש מאיבוד השליטה, משינוי כללי המשחק ויצירת אנרכיה שאינה טובה לכלל הגורמים. מאידך, חולשתו של המלך מהדהדת ומלחיצה את ראשי השבטים ה-עבר ירדנים, אשר מביעים בגלוי את אי שביעות רצונם מתפקודו ואף קוראים למינויו של דודו של המלך, הנסיך חסן בן טלאל, לראש הממשלה, בתקופה זו של טלטלות ומבקשים להחזיר את תואר יורש העצר לנסיך חמזה בן חוסיין, שזוכה לאהדה רבה בקרב הדור הצעיר העבר ירדני.

השפעת האירועים האזוריים

בשיח ברשתות מתייחסים להשפעות הזירה הפלסטינית על הלכי הרוח בתוך החברה הפלסטינית בירדן, המעניקות רוח גבית למחאה הפוליטית של האחים המוסלמים. באשר לסוריה, ההערכה הרווחת ברשתות, היא כי בכל התרחישים האפשריים ההשלכות על ירדן תהיינה שליליות, הן בהיבטי השקט והיציבות והן בתחום הכלכלי. הערכה זו מתעצמת עם התחזקות גלי הפליטים הסוריים, המגיעים לירדן (כ-250 אלף פליטים סוריים), אשר מעצימים את הבעיות החברתיות-כלכליות, מחזירים כוח עבודה זול לירדן, יחד עם התגברות הבעיות הביטחוניות (סחר בנשק, הסתננות גורמי ג'האד, אונס ורציחות).

בהשפעת תעמולת הממשלה ניכרת ברשתות החברתיות תחושות מרירות כלפי מדינות המפרץ ובעיקר כלפי סעודיה, שאינן נחלצות לסייע לירדן, מבלי להבין את ההשלכות הצפויות להן בתרחיש בו תקרוס הממלכה – 'המחסום האחרון של מדינות המפרץ מפני השיטפון של אנרכיית הגל האסלאמי'.

כיוונים להמשך

- א. זו הפעם הראשונה שעולות תחושות קשות ברשתות שהממלכה לא תצליח להתמודד עם שורת האתגרים המורכבים וניכר חשש כבד מפני גל של אנרכיה שינוצל על ידי גורמים קיצוניים מבית ומבחוץ. עם זאת, ההערכה ברשתות היא, כי ההסלמה באירועים עדיין לא הביאה לשבירת כללי המשחק, בשל מאזן הכוחות הפנימי. תנועת המחאה ה-עבר ירדנית אינה מעוניינת לטרוף מחדש של הקלפים, מהחשש שהדבר יוביל להשתלטות האסלאם הפוליטי ולהשפעה פלסטינית גוברת בירדן. לעומתה, תנועת האחים המוסלמים מניפה את דגל הצדק החברתי ודורשת רפורמות דמוקרטיות וחוקתיות. ההערכה ברשתות, היא, שתנועת האחים המוסלמים טרם צברה את המסה הקריטית של תמיכת הציבור הפלסטיני בירדן.
- ב. קיימות הערכות סותרות באשר להתפתחויות האפשריות. מחד, מוצג חשש ממאבק דמים אכזרי בירדן, מהסיבה ש-העבר ירדנים לא ישלימו עם השתלטות האחים המוסלמים. מאידך, יש קולות ברשת שגורסים, כי 'ספטמבר 1970 לא יחזור'.
- ג. הגורמים ברשתות מביעים ביקורת חסרת תקדים כלפי המלך ויכולותיו להנהיג את ירדן בתקופה רבת תהפוכות של חוסר יציבות אזורית ופנימית. ככל שהמלך מנסה לחזק את השליטה באמצעות חקיקת חוקים מגבילים, הוא מאבד את תמיכת ההמונים. המלך זוכה ברשתות לכינויים של "לחץ" "חלש" ו"חסר עמוד שידרה".
- ד. 'הרחוב' בירדן כובש מעמד של שחקן מרכזי בזירה הפוליטית והכלכלית—חברתית. השאלה היא האם השחקנים הראשיים – האחים, חזית הרפורמה הלאומית והאופוזיציה ה-עבר ירדנית – ישלטו במגמות הרחוב ויגייסו את ההמונים לקידום יעדיהם, או שייפלו שבויים בפני המגמות הקיצוניות של הרחוב, דבר שיוביל לאנרכיה בלתי נשלטת ולאיום על שרידות הממלכה.
- ה. המבחן הבא של המלך הן הבחירות. השאלה היא האם הוא יתמוך בשינוי חוק הבחירות, כך שתוצאותיהן תהיינה מייצגות, והממשלה הבאה תהיה פרלמנטארית ויותר לגיטימית, או שיידבק בהחלטתו האחרונה, דבר שעלול להביא להחרמת הבחירות על ידי תנועות האופוזיציה. ימים יגידו.